

آزمون مبانی اخلاقی

مقدمه

مفهوم اخلاق^۱ و قضاوت اخلاقی^۲ که قدمتش به عمرتاریخ نوع انسانی می‌رسد، یکی از بحث‌انگیزترین مطالبی است که پژوهش‌های زیادی درباره آن به عمل آمده است، که موضوع آن تنظیم رابطه انسان با خود، طبیعت و همنوعانش است (هلکاما و سولریکس^۳، ۲۰۱۵؛ نابس^۴ و همکاران، ۲۰۱۶). اخلاق در فرهنگ‌های مختلف معانی متفاوتی به خود گرفته اما به طور کلی در مفهوم جهان‌شمول آن به معنای تمیز، سنجش یا گزینش طرز رفتار و برخورد به امور بر مبنای حقانیت یا نادرستی احتمالی آنها می‌باشد (کنوای^۵، ۲۰۱۳). هنجارها یا احکام اخلاقی از ذهنیت، تعقل یا احساسات خود فرد نشأت می‌گیرند و در اساس شکل مناسب رابطه با دیگری را به فرد خاطر نشان می‌سازند (کاواران، نیکولاس و سانفس^۶، ۲۰۱۳).

در تازه‌ترین پژوهش‌های گریگان، آدام و لنگدان^۷ (۲۰۱۸) گزارش دادند استدلال و تصمیم‌گیری اخلاقی با گذشت زمان و با رفتارهای پیچیده اتفاق می‌افتد. آنها استدلال می‌کنند رسیدن به یک تصویر کامل از تصمیم‌گیری اخلاقی، رشد اخلاقی و رفتار اخلاقی، درک چند عامل ضروری می‌باشد: (الف) نحوه اتخاذ تصمیمات اخلاقی در زمان واقعی (از جمله موقعیت اجتماعی و عوامل زمینه‌ای)، (ب) فرآیندهای مورد نیاز برای رشد تصمیم‌گیری‌های اخلاقی بالغ (ج) توجه به چگونگی به وجود آمدن این فرایندها در طول زمان و (د) ارتباط تصمیمات اخلاقی با رفتار (گریگان و همکاران، ۲۰۱۸). فیدلر و گلوکنر^۸ (۲۰۱۵) نیز بیان می‌کنند قضاوت و تصمیم‌گیری از جمله استدلال مسائل اخلاقی حاصل و نتیجه پردازش اطلاعات می‌باشد. بنابراین استدلال و تصمیم‌گیری اخلاقی نوعی فرآیند پیچیده محسوب می‌شود.

هنجارها را می‌توان به دو دسته اجتماعی و اخلاقی تقسیم نمود. هنجارهای اجتماعی هنجارهایی هستند که ریشه در ساختار جامعه یا ارزش‌ها و باورهای اجتماعی دارند و تمامی گستره زندگی افراد

1- moral
2- moral judgment
3- Helkama & Sortheix
4- Nobes
5- Conway
6- Kvaran, Nichols & Sanfey
7- Garrigan, Adlam & Langdon
8- Fiedler & Glöckner

را در بر می‌گیرند. آنها هنجارهایی هستند که فرد در روند رشد و پرورش اجتماعی از وجود و اهمیت آنها مطلع می‌شود و با درونی ساختن آنها بدان‌ها اعتقاد پیدا می‌کند (مونرو، دیلون و برترام^۱، ۲۰۱۴). به‌طور کلی نظریه‌پردازان زیادی در رابطه با هنجارها از جمله مبانی اخلاق و رشد اخلاقی بحث نموده‌اند. ژان پیاژه^۲ و لارنس کلبگ^۳ از نظریه‌پردازان شناختی در زمینه رشد اخلاق و قضاوت اخلاقی هستند. پیاژه معتقد است که اخلاق از رشد شناختی تأثیر می‌پذیرد و همانند هوش، طی مراحل متوالی رشد می‌کند (کدیور، ۱۳۸۶). کلبگ نیز معتقد است که، اخلاق و قضاوت اخلاقی به منزله فرآیندهایی منظم در ساختار تحول عقلانی آدمی پدید می‌آیند. وی اخلاق را با مفهوم عدالت تبیین می‌کند و معتقد است که قضاوت‌های اخلاقی کودکان و نوجوانان متضمن برداشت‌های متفاوتی از عدالت است (کریمی، ۱۳۸۷).

با توجه به نظریه‌های گفته شده آراء متفاوتی در رابطه با اخلاق وجود دارد که درک‌پذیری و معنای آن را سخت و دشوار می‌سازد. حتی برخی از جمله یونگ به قدری آن را تغییرپذیری، درونی و متفاوت می‌دانند که به نظر می‌رسد سنجش آن و تعیین حدود درستی و نادرستی بسیار دشوار باشد. تعیین حقانیت یا نادرستی امور به نوبت خود بر اساس مطابقت یک داوری یا تصمیم با اصل یا اصول معین از پیش داده شده‌ای انجام می‌شود (بخشی، ۱۳۹۰).

در همین راستا روانشناسان اجتماعی، علوم اعصاب و علوم رفتاری شروع به تعریف مبانی اخلاقی و بررسی ابزارها و معیارهای سنجش آن پرداخته‌اند (بلک و رینالد^۴، ۲۰۱۶؛ لورل^۵ و همکاران، ۲۰۱۶). با این وجود امروزه، هنوز هم پژوهش در این زمینه تا حد زیادی محدود به مسائل مربوط به آسیب و انصاف است. کلبگ قطعاً متوجه شده بود که مردم گاهی اوقات قضاوت‌های اخلاقی‌شان را بر اساس توجیه‌هایی در سطح گروه و نگرانی‌های اخلاقی مانند قدرت، وفاداری و سنت انجام می‌دهند اما او فکر میکرد که اخلاق در مرحله چهارم «قانون و نظم» چنین تفکری نارس و مرسوم بود و بخشی از تحول اخلاقی است. برای حل این مشکل هیت و گراهام (۲۰۰۷) به ایجاد تئوری و پرسشنامه مبانی اخلاقی پرداختند که به اندازه‌گیری پنج بعد بنیان‌های اخلاقی می‌پردازد. بعد مراقبت به سیستم‌های دلبستگی ما و توانایی احساس و دوست نداشتن درد دیگران و فضائلی مثل مهربانی، نجابت و پرورش مربوط می‌شود. بعد عدالت به روند تکاملی نوع دوستی متقابل مربوط می‌شود (تولید ایده‌هایی مثل عدالت، حقوق و استقلال). بعد وفاداری به گروه انسان‌ها را به‌عنوان موجودات قبیله‌ای که قادر به تشکیل ائتلاف هستند در نظر می‌گیرد این زمینه مربوط به فضائلی مثل وطن پرستی و از خودگذشتگی برای گروه است. بعد احترام به مرجعیت بر اساس تعاملات اجتماعی سلسله مراتبی شکل گرفته است.

1- Monroe, Dillon & Bertram
 2- Piaget
 3- Kohlberg
 4- Black & Reynolds
 5- Lourel

این زمینه مربوط به فضائلی مثل رهبری و از جمله احترام به اقتدار مشروع و احترام به سنت‌ها است. و در نهایت بعد تقدس بر اساس مفاهیم دینی و تلاش برای زندگی در یک سطح عالی و اصیل و کمتر نفسانی است می‌پردازد و استفاده از این پنج بنیان اخلاقی فراهم آوردن فرصتی برای درک بهتر تنوع اخلاقی است (هیت و جوزف، ۲۰۰۴). هیت و گراهام (۲۰۰۷) مبتنی بر نظریه خود ابزاری را تهیه نموده‌اند که این ابزار می‌تواند پنج بعد یاد شده را بسنجد. با این حال این مقیاس در ایران مورد بررسی قرار نگرفته و در برخی از مطالعات تنها به ضرائب پایایی آن اکتفا شده است. از طرف دیگر توجه به مبانی اخلاقی در هر جامعه‌ای از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا سطوح اخلاقی افراد هر جامعه، ماهیت و مسیر رفتاری و تعاملی آنها را می‌تواند تحت تأثیر قرار دهد. مطالعه پیشینه پژوهشی نشان داد تا به حال برای این پرسشنامه هنجاریابی جامعه ایرانی گزارش نشده است. همچنین با توجه به مبانی نظری هیت و گراهام (۲۰۰۷) و اینکه بنیان‌های اخلاقی ممکن است مبتنی بر فرهنگ تغییرپذیری داشته باشند، لازم است تا در مرحله نخست ساختار عاملی این ابزار در ایران مورد بررسی و سپس هنجاریابی گردد. با توجه به موارد گفته شده مطالعه حاضر به منظور بررسی ویژگی‌های روانسنجی و هنجاریابی پرسشنامه مبانی اخلاقی (MFQ) صورت‌بندی گردید.

روش تهیه:

پرسشنامه مبانی اخلاقی توسط هایت و گرام از نیوزلند طراحی شده و مشتمل بر ۳۰ مقیاس که به منظور ارزیابی و سنجش ابعاد پنج‌گانه اخلاق که ابعاد اساسی و بنیادی در بین فرهنگ‌ها و هویت‌های مختلف قومی، نژادی و زبانی هستند می‌پردازد. ۵ زیرمقیاس این پرسشنامه عبارتند از:

۵ زیرمقیاس این پرسشنامه عبارتند از:

- ۱) زیرمقیاس مراقبت/آسیب: این بعد به سیستم‌های دلبستگی ما و توانایی احساس و (دوست نداشتن) درد دیگران و فضائلی مثل مهربانی، نجابت و پرورش مربوط می‌شود.
- ۲) زیرمقیاس انصاف (عدالت): این بعد به روند تکاملی نوع دوستی متقابل مربوط می‌شود. تولید ایده‌هایی مثل عدالت، حقوق و استقلال.
- ۳) زیرمقیاس وفاداری به گروه: این بعد انسان‌ها را به‌عنوان موجودات قبیله‌ای که قادر به تشکیل ائتلاف هستند در نظر می‌گیرد این زمینه مربوط به فضائلی مثل وطن پرستی و از خودگذشتگی برای گروه است. "یکی برای همه، همه برای یکی."
- ۴) زیرمقیاس احترام به مرجعیت: این بعد بر اساس تعاملات اجتماعی سلسله مراتبی شکل گرفته است. این زمینه مربوط به فضائلی مثل رهبری و از جمله احترام به اقتدار مشروع و احترام به

سنت‌ها است.

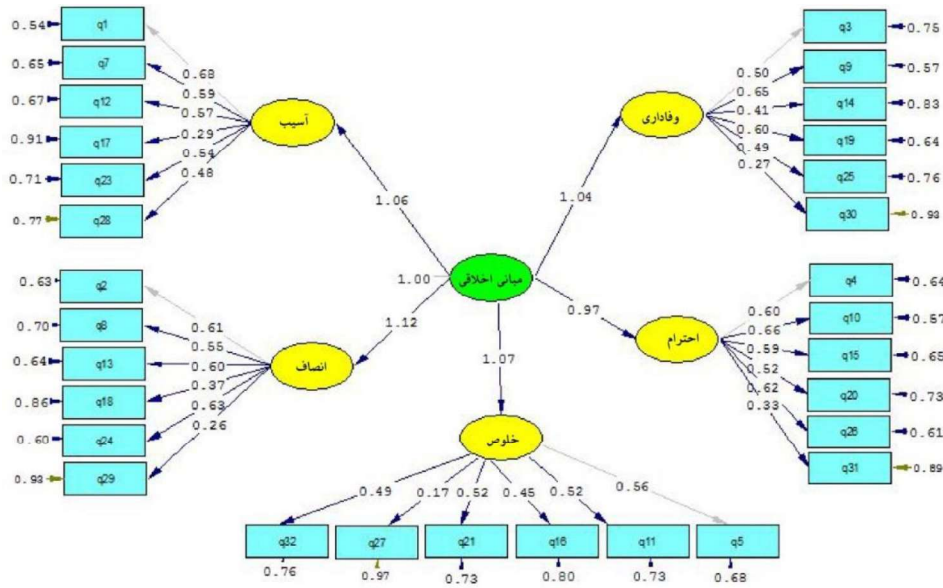
۵) زیرمقیاس خلوص: این بعد بر اساس مفاهیم دینی و تلاش برای زندگی در یک سطح عالی و اصیل و کمتر نفسانی است. این پرسشنامه در پژوهش صفاری‌نیا، فرجی (۱۳۹۶) ابتدا به زبان فارسی ترجمه و سپس نسخه ترجمه شده فارسی به انگلیسی برگردانده شد. پس از آن، قابل فهم و رسابودن متن توسط دوتن از اساتید روان شناسی و زبان انگلیسی مورد بررسی قرار گرفت و بر روی ۴۰۰ نفر (۲۰۰ نفر زن، ۲۰۰ نفر مرد) که با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند.

نمره‌گذاری

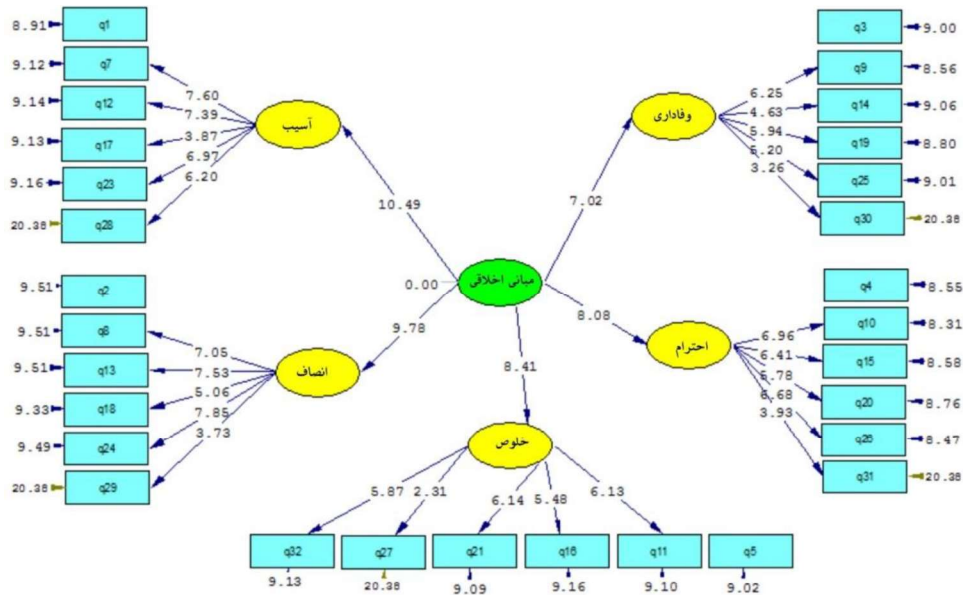
نمره‌گذاری به کمک نرم افزار لیزرل و SPSS ورژن ۲۳ استفاده شد که به صورت جواب سؤالات: اصلا مربوط نیست ۰ خیلی مربوط نیست ۱ کمی مربوط است ۲ تا حدودی مربوط است ۳ بسیار مربوط است ۴ فوق العاده مربوط ۵ انجام می‌شود. امتیازات برای هر مقیاس از ۰ تا ۳۰ می‌باشد. سؤالات ۶ و ۲۲ فقط برای جلب افرادی است که توجه نمی‌کنند، استفاده می‌شود و نمره‌ای نمی‌گیرد. از بین کل سؤالات آزمون مبانی اخلاق، گویه «مردها و زنان، هر کدام نقش‌های مختلفی در جامعه بازی می‌کنند.» دارای بیشترین میانگین (۴/۵۱۸) با انحراف معیار (۱/۵۶۸) است. نیز گویه «آیا کسی از لحاظ عاطفی رنج می‌برد یا خیر» دارای کمترین میانگین (۳/۳۶۱) با انحراف معیار (۱/۷۶۵) است.

پایایی و روایی

در پژوهش صفاری نیا و فرجی (۱۳۹۶) پایایی پرسشنامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۸ به دست آمد و همچنین نتایج تحلیل عاملی تأییدی نشان داد مقدار شاخص ریشه خطای میانگین مجذورات تقریب و ریشه مجذورات میانگین باقیمانده بین صفر و یک در نوسان هستند. با توجه به اینکه شاخص‌های مذکور در این پژوهش به ترتیب برابر با ۰/۱۲ و ۰/۲۲ به دست آمده، می‌توان گفت که مدل از برازش مناسبی برخوردار است. لذا می‌توان اظهار داشت پرسشنامه مبانی اخلاقی در نمونه ایرانی دارای روایی و پایایی مناسب برخوردار می‌باشد و ساختار عاملی پرسشنامه مبانی اخلاقی در جامعه ایرانی تأیید می‌شود.

شکل ۱. بارهای استاندارد تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم شاخص‌های مبانی اخلاقی

شکل ۲. آماره آزمون T مربوط به بارهای استاندارد تحلیل عاملی تأییدی مرتبه دوم شاخص‌های مبانی اخلاقی.

جدول ۲. شاخص‌های روایی همگرا

شاخص	مراقبت/آسیب	انصاف	وفاداری به گروه	احترام به مرجعیت	خلوص
میانگین واریانس استخراج شده	۰/۵۹۰	۰/۵۷۲	۰/۵۵۲	۰/۶۱۷	۰/۵۲۰
پایایی مرکب	۰/۷۱۶	۰/۷۰۶	۰/۷۳۸	۰/۸۷۰	۰/۵۷۳

با توجه به جدول ۲ میانگین واریانس استخراج شده در تمامی شاخص‌های مبانی اخلاقی بیشتر از ۰/۵ می‌باشد. شاخص پایایی مرکب نیز برای تمامی شاخص‌ها بیشتر از میانگین واریانس استخراج شده است. همچنین مقدار پایایی مرکب شاخص‌ها بجز شاخص خلوص بالاتر از ۰/۷ است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت پرسشنامه از روایی همگرایی مناسبی برخوردار است. همچنین نمره‌های استاندارد T و Z برای پرسشنامه مبانی اخلاقی نشان داد افرادی که نمرات T آن‌ها از میانگین (۵۰) بالاترند که در نمونه مورد مطالعه (۴۹/۳٪) است از مبانی اخلاقی خوبی برخوردارند و برعکس افرادی که نمرات T آن‌ها از میانگین پایین‌ترند در نمونه مورد مطالعه (۵۰/۷٪) است از مبانی اخلاقی خوبی برخوردار نیستند.

بخش دوم: لطفاً جملات زیر را بخوانید و موافقت و مخالفت خودتان را نشان دهید:

کاملاً موافق	موافق	کمی موافق	کمی مخالف	نسبتاً مخالف	به شدت مخالف	
						۱۷. دلسوزی برای کسانی که رنج می‌برند مهمترین فضیلت است.
						۱۸. هنگامی که دولت قوانینی را وضع می‌کند، یک اصل تضمین می‌کند که هر کسی منصفانه (عادلانه) رفتار کند.
						۱۹. من به تاریخ کشورم افتخار می‌کنم.
						۲۰. احترام به مراجع قدرت، چیزی است که تمام کودکان باید آن را فراگیرند.
						۲۱. حتی اگر هیچ کس آسیبی نبیند، مردم نباید کاری را انجام بدهند که نفرت برانگیز باشد.
						۲۲. انجام دادن کار خوب بهتر از انجام کار بد است.
						۲۳. یکی از بدترین کارهایی که یک شخص می‌تواند انجام دهد، این است که به یک حیوان بی‌دفاع آزار برساند.
						۲۴. عدالت مهمترین نیاز یک جامعه است.
						۲۵. مردم باید به اعضای خانواده خود وفادار باشند، حتی زمانی که آنها کار اشتباهی را انجام می‌دهند.
						۲۶. مردان و زنان، نقش‌های متفاوتی را در جامعه ایفا می‌کنند.
						۲۷. من برخی اعمال اشتباه را در زمینه‌هایی انجام می‌دهم که غیر طبیعی هستند.
						۲۸. هیچ کس حق ندارد جان انسانی را بگیرد.
						۲۹. فکر می‌کنم که از نظر اخلاقی درست نیست که کودکان ثروتمند، ثروت بسیاری را به ارث ببرند و کودکان فقیر چیزی را به ارث نبرند.
						۳۰. بازیکن یک تیم بودن مهم‌تر از ابراز وجود می‌باشد.
						۳۱. اگر یک سرباز باشم و با دستور فرمانده مخالف باشم، بهرحال از دستور او اطاعت می‌کنم چرا که وظیفه من است.
						۳۲. پاکدامنی یک فضیلت مهم و ارزشمند است.

منابع

- کدیور، پروین. (۱۳۸۷). روان شناسی اخلاق. تهران: انتشارات آگاه
- کریمی، یوسف. (۱۳۸۷). روان شناسی اجتماعی (نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها). تهران: نشر ارسباران

- کدیور، پروین. (۱۳۸۵). روان‌شناسی تربیتی. تهران: انتشارات سمت.
- کریمی، علی. (۱۳۸۹). رابطه ویژگی‌های جمعیت‌شناختی با رشد شناختی و اجتماعی کودکان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی
- Black, J., Reynolds, W. (2016). Development, reliability, and validity of the Moral Identity Questionnaire. *Personality and Individual Differences*, 97, 120-129
- Fiedler, S., & Glöckner, A. (2015). Attention and moral behavior. *Current Opinion in Psychology*, 6, 139-144.
- Garrigan, B., Adlam, A. L.R., & Langdon, P. E. (2018). Moral decision-making and moral development: Toward an integrative framework.
- Haidt, J. & Graham, J. (2007). When morality opposes justice: Conservatives have moral intuitions that liberals may not recognize. *Social Justice Research*, 20, 98-116.
- Haidt, J. & Joseph, C. (2004). Intuitive ethics: How innately prepared intuitions generate culturally variable virtues. *Daedalus: Special Issue on Human Nature*, 133(4), 55-
- Lourel, S., et al. (2016). Development and validation of a scale of social and moral judgments (ABB scale) and its use in prison settings. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée/European Review of Applied Psychology*, 66, 4, 171-180
- Monroe, G., Dillon, F., Bertram F. (2014). Bringing free will down to Earth: People's psychological concept of free will and its role in moral judgment. *Consciousness and Cognition*, 27, 100.